

Bunun üzerine kafileyi yolda karşılayan İshak, onu Bağdat'a götürerek Huzeyme b. Hâzim'in kasrına hapsedti. Burada susuz bırakılan İnak 5 Cemâziyelâhir 235 (25 Aralık 849) tarihinde öldü; 233 veya 234 yılında öldüğü de rivayet edilir. Daha sonra bütün mallarına el konuldu ve ona vekâleten çeşitli şehirlerde valilik yapan adamları görevlerinden alındı; çocukları Mansur ve Muzaffer de Müntasır-Bilâlâh'in hilâfetine kadar (861) hapiste tutuldu.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübî, *Târîh*, II, 587, 591, 593; a.mlf., *Kitâb-ü'l-Büldân*, s. 262; Taberî, *Târîh* (de Goeje), III, 1181, 1195, 1236, 1256, 1303, 1317, 1322, 1335, 1383, 1384; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Meynard), VII, 118, 119, 135, 136, 137; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuğât* (Guest), s. 196-197; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XI, 208-209; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 46-47; ayrıca bk. İndeks; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, II, 255, 256, 275, 276; Mahmut Kırkpınar, *Abbâsî Halifesi Mütevekkil ve Dönemi: 232-247/847-861* (doktora tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 152-157; Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler Devrinde Türk Kumandanları II: İnak et-Türki", *TED*, sy. 2 (1971), s. 51-58; "Aytâk al-Türki", *Eİ² Suppl.* (İng.), s. 106.

HAKKI DURSUN YILDIZ

İNAL

(bk. İNAK).

İNAL, Mahmud Kemal

(bk. İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL).

İNAL el-EŞREF

(bk. el-MELİKÜ'l-EŞREF, İnal).

İNALOĞULLARI

1098-1183 yılları arasında
Diyarbakir'de hüküm süren bir
Türk beyliği.

Suriye Selçuklu Sultanı Tâcüddevle Tutuş, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın ölümü üzerine (485/1092) saltanatı ele geçirmek maksadıyla mücadeleye başlamış ve son Mervânî emiri Nâsirüddeve Mansûr'un geri gelip idareyi ele aldığı Âmid (Diyarbakir) ve çevresine de hâkim olmuştu (486/1093). Tutuş, oğlu Dukak'ın atabegi Zahîrüddin Tuğtegin'i bölge genel valiliğine tayin etti. Fakat Tutuş'un saltanat iddialarından Berkyaruk'la Rey yakınında yaptığı savaşı ve hayatını kaybet-

mesi (488/1095), Tuğtegin'in de esir düşmesinden sonra Güneydoğu Anadolu bölgesinde birçok küçük Türk beyliği kuruldu; bu arada Türkmen beylerinden Sadr da Âmid'de hüküm sürmeye başladı. Sadr'ın ölümünden sonra yerine, beyliğe adını veren ve asıl kurucusu sayılan kardeşi (veya oğlu) İnal geçtiyse de (491/1098) çok yaşamadı ve oğlu İbrâhim tahta çıktı. Beylik bu dönemde, Tutuş'un ölümünden sonra ikiye ayrılan Suriye Selçukluları'ndan Dimaşk kolunun meliki Dukak'a tâbi oldu. İbrâhim aynı yıl, Musul Emîri Kürboğa tarafından Haçlılar'a karşı yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan Antakya'yı kurtarma harekâtına katıldı. Ardından Kürboğa Âmid'i ele geçirmek istedi ve İmâdüddin Zengî ile birlikte kuşatma başlattı (494/1101). Ancak şehir Sökmen b. Artuk'un yardımı ve özellikle surlarının sağlamlığı sayesinde kuşatmadan kurtuldu. Bu hadiseden sonra İbrâhim, Büyük Selçuklu tahtını ele geçirme mücadelesine girişen Muhammed Tapar'a, daha sonra da bölgede Anadolu Selçuklu Devleti'nin idaresini hâkim kılmak için Silvan'a (Meyyâfârikin) gelen Sultan I. Kılıcarşan'a tâbi olmak zorunda kaldı. Fakat Kılıcarşan'ı, Büyük Selçuklu Emîri Çavlı ve mütteliklerine karşı Musul hâkimiyeti için tutuştuğu savaşta diğer Doğu ve Güneydoğu Anadolu beyleri gibi terketti ve yenilen Kılıcarşan Habur ırmağını geçmeye çalışırken boğuldu (500/1107). İbrâhim, sultanın ölümünden sonra bir müddet bağımsız kaldıysa da Ahlatşahlar (Sökmenliler, Ermenşahlar) beyliğinin kurucusu Sökmen el-Kutbî'nin Silvan'ı alması üzerine (502/1108-1109) diğer bölge emîrleri gibi onun tâbiyetine girdi; bir yıl sonra da vefat etti.

Emîr İbrâhim'in ölümüyle beyliğin başına oğlu Sâdüddevle İl Aldı geçti (503/1110). İl Aldı, saltanatının ilk yıllarında Ahlatşahlar'ın aleyhine topraklarını genişletti ve Haçlılar'a karşı düzenlenen Selçuklu seferlerine katıldı. Güneydoğu Anadolu bölgesine hâkim olmaya çalışan Musul Emîri İmâdüddin Zengî'ye karşı Mardin Artuklu Emîri Timurtaş ve yeğeni Hasankeyf (Hısnikeyfâ) Artuklu Emîri Dâvud ile ittifak yapan İl Aldı mücadeleye giriştiyse de başarı kazanamadığı gibi bir müddet sonra Zengî'nin bu defa Timurtaş ile birleşip Âmid'i kuşatmasını da engelleyemedi; ancak son derece sağlam surlara sahip bulunan şehir yine düşmekten kurtuldu (528/1134). 536 (1142) yılında ölen İl Aldı'nın yerine oğlu Şemsülmülük Mahmud geçti; ancak beyliğin idare-

sini Vezir Nisanoğlu Müeyyedüddin eline aldı. Öte yandan Güneydoğu Anadolu bölgesine yeniden hücum eden Zengî de Ergani, Hâlâr, Tulhum, Çermük gibi kale ve kasabaları ele geçirdi (538/1144); onun ölümünden (541/1146) sonra da bu kale ve kasabalar Hasankeyf Artuklu Emîri Fahreddin Karaarslan tarafından işgal edildi. Emîr Mahmud, beyliğinin bekasını sağlamak amacıyla 50.000 altın başlık parasına anlaşılarak Artuklu Timurtaş'ın kızı Safiye Hatun'la evlendi (543/1148); fakat gelinin bir yıl sonra ölmesi üzerine söz konusu parayı vermekten vazgeçti. Bu sebeple Timurtaş, Âmid'i kuşatıp çevresini yağma ve tahrip etti. Fiilen idareyi elinde tutan Vezir Nisanoğlu Müeyyedüddin'in, Timurtaş'ı kıskırtan veziri Zeynüddin'i bir suikast sonunda Mardin'de öldürtmesi üzerine Artuklu ordusu Âmid'i ikinci defa kuşattıysa da Ahlatşah II. Sökmen'in veziri Bahâeddin bizzat Âmid'e gelerek iki taraf arasında barış yapılmasını sağladı. Emîr Mahmud ile Vezir Müeyyedüddin, aile fertleriyle birlikte şehirden çıkarak Timurtaş'a itaat ettiklerini ve hizmetine girdiklerini bildirdiler; böylece İnaloğulları Beyliği, Mardin Artuklularına bağlanmış oldu. Vezir Nisanoğlu Müeyyedüddin'in ölümünün (551/1156) ardından oğullarından Ebü'l-Kâsım Ali vezir olarak beyliği idare ederken diğer oğlu Ebû Nasr da Eğil Kalesi hâkimiydi. Bir süre sonra, Nisanoğulları'nın Emîr Mahmud üzerindeki baskısını bahane eden Hasankeyf Artuklu Emîri Fahreddin Karaarslan diğer Türkmen beyleriyle birleşerek Âmid'i kuşattı. Bunun üzerine Emîr Mahmud, Ebü'l-Kâsım Ali ve Ebû Nasr, Dânişmendli Yağıbasan'dan yardım istedikler. Harekete geçen Yağıbasan'ın Hasankeyf Artuklularına ait Harput ve Çemişkezek civarını yağma ve tahrip etmesi üzerine damadı Fahreddin Karaarslan kuşatmayı kaldırıp memleketine dönmeğe mecbur oldu (Şâban 558 / Temmuz 1163). Karaarslan ertesi yıl şehri yeniden kuşattıysa da yine alamadı; Emîr Mahmud ve Vezir Ebü'l-Kâsım Ali ile bir barış antlaşması yaparak geri çekildi. Fahreddin Karaarslan'ın ölümünden (562/1167) sonra yerine geçen Nüreddin Muhammed, kayınpederi Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıcarşan ile arası açılınca Selâhaddin-i Eyyûbî'ye tâbi oldu ve ondan Âmid'i alarak kendisine vermesini istedi. Esasen Güneydoğu Anadolu bölgesinde hâkimiyet kurmayı planlayan Selâhaddin, Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînilâh'in da izniyle Nüreddin Muhammed'le birlikte Âmid'i

kuşattı ve bir müddet sonra ele geçirip ona verdi; böylece İnalöğulları Beyliği tarihe karışmış oldu (4 Muharrem 579 / 29 Nisan 1183).

Bir asra yakın süren İnalöğulları döneminde Âmid kültür, ticaret ve imar faaliyetleri açısından çok ileri bir durumdaydı. Dokumacılık çok gelişmişti; şehrin halı, kumaş ve bezleri meşhurdu. Ayrıca buraya bağlı Ergani ve Zülkarneyn kaleleri civarında zengin bakır madenleri işletiliyordu. İl Aldı'nın ve Emir Mahmud'un ulucamî ve sur üzerinde tamir kitâbeleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn ve Âmid* (nşr. Bedevî Abdülâtîf Avad), Beyrut 1974, s. 272; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, bk. İndeks; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 6, 99, 144, 160, 162, 171-173, 211, 217, 221; Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1985, s. 269-274; Faruk Sümer, "Diyarbakır Şehri Yönetimi ve Yöresinde İnalöğulları Beyliği", *I-II. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993, s. 111-117; Ramazan Şeşen, "İmâd Al-Din Al-Kâtib Al-İsfahânî'nin Eserlerindeki Anadolu Tarihiyle İlgili Bahisler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, III, Ankara 1971, s. 275-303; Mükrimin Halil Yınanç, "Diyarbakır", *İA*, III, 613-616; Ali Sevim, "Türmtaş", a.e., XII/1, s. 370-372; a.m.f., "Tuğtekin", a.e., XII/2, s. 44-47; Cl. Cahen, "Inâl", *EJ* (İng.), III, 1197-1198.

ALİ SEVİM

İN'ÂM

(الإنعام)

Allah'ın insana nimet vermesi, ihşanda bulunması anlamında bir Kur'an tabiri.

Sözlükte "güzel ve parlak olmak, müreffeh ve rahat olmak" anlamındaki **na-am** kökünden masdar olup "birine iyilik etmek, bir nimetten yararlandırmak, rahata kavuşturmak" gibi mânalara gelir; dinî literatürde ise Allah'ın insanlara maddî ve mânevî nimetler vermesini ifade eder. Râgıb el-İsfahânî, in'âmı "başka birine ihşanda bulunmak" şeklinde tanımladıktan sonra bu kavramın sadece insanlara yapılan iyilik için kullanılabileceğini söyler (*el-Müfredât*, "n'am" md.); Fahred-din er-Râzî de in'âmın karşılıksız vermeyi ifade ettiğini belirtir. Bu sebeple Allah'ın kullarına başısladığı bütün iyi şeyler birer nimettir, çünkü Allah'ın asla karşılığa ihtiyacı yoktur (*Mefâtihu'l-ğayb*, I, 258).

Kur'an-ı Kerim'de değişik fiil kalıplarıyla on sekiz yerde geçen in'âm kavramı

bunların çoğunda nesnesi belirtilmeden mutlak olarak, bir kısmında ise "nimet in'âm etmek" şeklinde yer almakta, on beş âyette Allah'a (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "n'am" md.), bir âyette hem Allah'a hem Peygamber'e (el-Ahzâb 33/37) nisbet edilmektedir. İn'âm ile aynı kökten gelen **ni'met** kelimesi elli âyette, aynı anlamdaki **na'me** iki âyette (ed-Duhân 44/27; el-Müzzemmil 73/11), "bol nimet" mânâsındaki **na'im** ise daha çok cennetle ilgili olarak on yedi yerde geçmektedir. İn'âm ve aynı kökten türeyen kelimeler hadislerde de yer almaktadır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "n'am" md.). Bu hadislerin çoğunda in'âm kavramı Allah'ın kuluna lutuf ve ihşanını ifade etmektedir. "Allah kuluna nimet ihşan edince mutlaka onun eserini üzerinde görmek ister" (*Müsned*, II, 403; İbn Mâce, "Edeb", 55) meâlindeki hadiste in'âmın özellikle "mal varlığı" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kur'an'da in'âm konusu, Allah'ın insanoğluna diğer varlıklardan daha ileri derecede lutfunda bulunduğu kanaatini veren bir üslûpla anlatılmakta, insanlardan bunun bilincine varmaları, muhtaç oldukları maddî ve mânevî her şeyi Allah'tan beklemeleri, nâil oldukları her türlü ihşanın Allah'tan geldiğini bilerek O'nun varlığını ve birliğini tanımaları, lutfundan dolayı O'na karşı hissettikleri minnet duygusunu söz ve davranışlarıyla dışa vurmaları istenmektedir. Fâtiha sûresi bu imanın ve şükran bilincinin vezir bir ifadesidir. Gazzâlî, ancak şartını tam olarak taşıması halinde şükürün anlam kazanacağını belirttiği gibi bu şartı, "Senin mutluluğunun sebebi ne doğrudan doğruya nimet ne de onun sana verilmesidir (in'âm); mutluluğunun asıl sebebi nimeti sana veren (mün'im) Allah olmalıdır" şeklinde ifade eder (*İhyâ*, IV, 83).

Hayat, sağlık, geçim imkânları, zihni yetenekler gibi değişik ölçülerde de olsa bütün insanlara verilen nimetler yanında (meselâ bk. el-Enfâl 8/53; el-İsrâ 17/83; el-Beled 90/8-10) bazı insanlar Allah'tan daha özel in'âm ve ihşanlara da mazhar olmuşlardır. Meselâ İsrâiloğulları'nın sorumluluklarına dikkat çekilirken, "Size in'âm ettiğim nimetimi hatırlayın" buyrulur (el-Bakara 2/40, 47, 122). Taberî, buradaki özel in'âmı Allah'ın geçmişte İsrâiloğulları arasından birçok peygamber göndermesi, onlara kitaplar indirmesi, kendilerini Firavun'dan kurtararak mu-kaddes topraklara yerleştirmesi şeklinde açıklar (*Câmi'u'l-beyân*, I, 249). Diğer bir âyette (en-Nisâ 4/69) Allah'ın özel in-

'âmında bulunduğu kimseler peygamberler, sıddıklar, şehidler, sâlihler şeklinde sıralanarak Allah ve Resulü'ne itaat eden her insanın bunların mertebesine ulaştırılacağı belirtilir. Şevkânî'ye göre Fâtiha sûresinde Allah'ın kendilerine in'âmında bulunduğu bildirilenler bu âyette sıralanan dört seçkin zümredir (*Fethu'l-kadir*, I, 21).

İslâmî terminolojide kulun kendisine in'âmında bulunan Allah karşısındaki minnettarlığı genellikle şükür kavramıyla ifade edilir. Buna göre Allah kuluna in'âmında bulunur, kul da Allah'a şükreder (en-Neml 27/19). İnsanın bu dengeyi sağlamada üzerine düşeni yapmasının hem önemine hem de bu ödevin zorluğuna bir işaret olmak üzere in'âm-şükür ilişkisine temas eden iki âyette (en-Neml 27/19; el-Ahkâf 46/15) konu aynı ifadelerle, "Ey Rabbim! Bana ve ebeveyime lutfettiğin nimetlerin için şükretmemi ve senin kabulüne mazhar olacak güzel işler yapmamı nasip et!" şeklinde dile getirilmiştir. İn'âma şükürle cevap verilmemesi "küfür" (nankörlük, nimetin sahibini tanımazlık) terimiyle ifade edilir. Kulun sahip olduğu maddî ve mânevî varlık, imkân ve kabiliyetlerin hepsi, bu arada hayatının şaşmaz çizgisi olması gereken "doğru yol" (sırat-ı müstakîm) Allah tarafından bir in'âm (Fâtiha 1/6-7), kulun Allah'a imanı, ibadet ve güzel işleri şükür, inkâr ve isyanıyla günahları da nankörlüktür.

Kul nimetler açısından bir imtihanla karşı karşıyadır. İnsanların malları ve evlâtları kendileri için birer imtihan vesilesidir (el-Enfâl 8/28; et-Tegâbün 64/15). Allah insanların bir kısmına onları sınamak için çeşitli dünya nimetleri verir (Tâhâ 20/131). Bu şekilde O'nun dünyadaki her in'âmının bir imtihan olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanın tabiatında, Allah'ın in'âm ve ihşanı karşısında gerektiği kadar duyarlı olmama gibi bir kusur da bulunmaktadır (İbrâhîm 14/34). Bu zaafını aşamamış insana Allah in'âmında bulunduğu o kişi yüz çevirip yan çizer (el-İsrâ 17/83; Fussilet 41/51). Esasen in'âmın bir imtihan vesilesi olması bir bakıma insanın bu beşerî zaafını aşma iradesiyle ilgilidir. Sahip olunan nimetin nimet olma mahiyetini sürdürmesi de insanın bu iradeyi göstererek nimet sahibine şükran hissini sürekli hale getirmesine ve davranışları ile ifade etmesine bağlıdır. "Bir topluluk, içinde bulunduğu iyi durumu bozup değiştirmedikçe Allah da onlara ihşan ettiği nimeti değiştire-